

להתודע ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ס

בבא קמא דף ד

תשלומין בעבדו ואמתו שהזיקו

בבבא קמא דף ד'. ס"ד אמינא מידי דהוה אעבד ואמה, עבד ואמה לאו אף על גב דכוונתן להזיק, אפילו הכי פטירי, הכי נמי לא שנא. אמר רב אשי אטו עבד ואמה לאו טעמא רבה אית בהו, שמא יקניטנו רבו, וילך וידליק גדישו של חברו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום.

- א -

חיוב האדון לשלם נזקי עבד ואמה כשם שחייב על נזקי שורו

על נזקי עבדיו אעפ"י שהן ממונו, מפני שיש בהם דעת, ואינו יכול לשומרו, שאם יכעיסנו רבו, ילך וידליק גדיש באלף דינר. וכתב באבן האזל בפרק א' מהלכות נזקי ממון הלכה א' (אות ט"ו) דמשמע מדברי הרמב"ם שהוא מפרש דמה שאמרו בגמ' דמה שהאדון פטור לשלם יש בו טעם רב כי שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חברו, אין זה בדרך תקנה שתקנו חכמים שיהא האדון פטור מלשלם כדי שלא יבא העבד להפסיד את האדון כשיקניטנו, אלא דמה שאמרו שהוא פטור משום שמא יקניטנו, הוא סברא דאורייתא שיהא האדון פטור מלשלם על נזקי עבדו, דכיון שיש לחוש שהעבד יזיק אחרים כדי להפסיד את רבו, נמצא שאין האדון יכול לשומרו, ולכן לא שייך חיוב נזקין.

מן התורה חייב לשלם על נזקי עבדו כשם שחייב על נזקי שורו, ומתקנת חכמים שהאדון פטור על נזקי עבדו / עבד שהזיק מדעת רבו / עבד שהוא חרש שוטה וקטן / מאחר שיש חשש דשמא יקניטנו אינו בתורת שמירה / חיוב תשלומי ממון המזיק אם הוא משום שהוא ממונו או מפני שלא שמר

- מאירי, אמרי בינה, אבן האזל -

א. כפי האמור בגמרא, יש מקום לחייב האדון לשלם בעד נזקי עבדו ואמתו שהזיקו, אלא שיש טעם לפטרו מפני 'שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חברו ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום'. ויש בזה כמה דרכים שונים, כמו שיבואר.

בחי' המאירי מתבאר שמפרש דברי הגמ' כפשוטן דמעיקר הדין ראוי שיתחייב האדון בתשלומין, כי כשם שחייב לשלם על נזקי שורו וחמורו מפני שהם ממונו ושמירתן עליו, כך היה בדין שיתחייב לשלם על נזקי עבדו ואמתו מפני שהם ממונו ושמירתן עליו. אלא משום חשש דשמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חברו ומחייב את רבו, תקנו חכמים שאין האדון משלם על נזקו של עבדו ואמתו.

ובאמרי בינה קונטרס דיני קנינים סי' י"ט (ד"ה וראיתי) כתב ג"כ דמעיקר הדין חייב האדון על נזקי העבד מדין ממונו שהזיק, אלא שחכמים פטרוהו מלשלם מחשש שמא יקניטנו. ועל פי זה כתב דאם העבד הזיק מדעת רבו, מאחר שאין בזה חשש דשמא יקניטנו, שהרי לא עשה נגד רבו אלא מדעת רבו, חייב האדון לשלם מדין ממונו שהזיק. כיוצא בזה כתב דעבד שהוא חרש שוטה וקטן שלא שייך אצלו הסברא ד'שמא יקניטנו', חייב האדון לשלם מדין ממונו שהזיק.

והנה הרמב"ם בפרק א' מהלכות גניבה הלכה ט' כתב דאין אדם חייב

וכתב באבן האזל שם דמזה יש לפשוט מה שנסתפקו האחרונים בגדר חיוב תשלומי ממון המזיק אם החיוב הוא מפני שממונו הזיק, וחייבתו תורה לשלם על שממונו הזיק, או דגדר החיוב הוא משום דמחמת שהוא ממונו מוטל עליו לשמרו, וכיון שפשע ולא שמרו מתחייב לשלם, [ראה 'להתודע' לעיל דף ב'], וכתב דמדברי הרמב"ם למדין דחיוב תשלומי נזקין מסתעף ממה שהוא מחוייב לשמרו ולא שמר, ולכן בעבד ואמה שאינו יכול לשומרו, אין בו חיוב נזקין. כי אם נפרש דחיוב תשלומי ממון המזיק הוא משום שממונו הזיק, אלא שיש פטור מטעם אונס שאינו יכול לשומרו, אם כן עכ"פ במקום שיכולים הבעלים לשמרו יתחייבו לשלם. דבשלמא אם חיוב תשלומין שעל הבעלים הוא מצד חיוב שמירה, מסתבר דכיון דעבד ואמה רוב פעמים אי אפשר לשומרו, לא חייבה התורה כלל את בעליהם בשמירתם, וגם כשהם יכולים לשומרו הם פטורים. אבל אם חיוב הבעלים הוא משום דממונו הזיק אלא שהוא פטור משום אונס, נמצא דעבד כשיכול בעליו לשמרו יהיה חייב. [ויעיין שם עוד בזה]. א

השלמות והוספות

אצלו החשש דשמא יקניטנו, דגם הוא פטור, כי מאחר שבעבד גדול אין ללמוד משור שיתחייב כיון שאי אפשר לשמרו, ממילא הוא הדין עבד קטן אין ללמוד משור.

עבד קטן שהזיק אם חייב האדון בתשלומי נזקיו / עבד שהרג את הנפש אם חייב האדון בתשלומי המת - מנחת שלמה, נודע ביהודה -

והנה בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת חו"מ סי' ז' כתב דעבד שהרג את הנפש חייב רבו לשלם דמי המת ליורשיו, מדין ממונו שהזיק. כי עד כאן לא אמרו שאין האדון חייב לשלם נזקו של עבד אלא מחשש שמא יקניטנו רבו, וילך וידליק גדישו של חברו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום, וזה אמור דוקא בחיוב ממוני שאין לעבד ממון לשלם ואינו מפסיד כלום במה שמפסיד לאחרים, ויש לחוש שבזה יקניט את רבו, אבל אם העבד הורג את הנפש הרי יתחייב העבד מיתה, וא"כ אין לחוש שמא יהרוג את הנפש כדי לחייב את רבו תשלומי דמי

א במנחת שלמה שיעורים סי' ב' (אות ד' ה') כתב ג"כ דמה שהיה מקום לחייב את האדון על נזקי העבד, הוא משום שהיה נלמד עבד משור, דכשם שחייב על שורו שהזיק מפני שהוא ממונו, כך הוא חייב על עבדו שהזיק מפני שהוא ממונו, אלא דכיון דיש סברא ד'שמא יקניטנו' שוב אין ללמוד כלל עבד משור, שהרי שור אפשר לשומרו, אבל עבד אי אפשר לשומרו, כי יש לחוש 'לשמא יקניטנו' ואי אפשר לשומרו, ולכן אין ללמוד עבד משור.

ועל פי זה כתב דהפטור הוא גם בעבד שהוא חרש שוטה וקטן שלא שייך

אין עליו חיוב לשלם, או שהוא מתקנת חכמים, כדברי המאירי, או שזה סברא דאורייתא, כמשמעות דברי הרמב"ם.

האמור מזה לפי דבריהם, דעבד ואמה הם בכלל ממונו שהזיק כמו שורו שהזיק, ולכן היה מקום לחייב את הבעלים לשלם, אלא משום 'שמא יקניטנו'

- ב -

חיוב האדון על נזקי רבו מפני שהוא אחראי על פעולות העבד

דכוונתו להזיק הוא סיבה הגורמת פטור, אלא הטעם הוא משום דהעבד הוא בעל בחירה, ואי אפשר לחייב איש אחר על נזק שנעשה על ידי בעל בחירה, וזה שאמרו בדרך הפלגה 'שמא יקניטנו רבו, וילך וידליק גדישו של חברו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום' דכיון שהעבד הוא בעל בחירה אין סברא שיהא האדון אחראי על נזקיו.

ובחזו"א שם מוכיח כן, שהרי הרמב"ם בהל' גניבה (שם) כשמביא דין זה שאין אדם חייב על נזקי עבדיו מפני שאינו יכול לשמרו, כי אם יכעיסנו רבו ילך וידליק גדיש באלף דינר, כתב כן לגבי עבד שגנב, שהאדון פטור מן הכפל לפי שאין אדם חייב על נזקי עבדיו, הרי דאילו סברא זו ד'שמא יקניטנו' היה האדון מתחייב לשלם כפל על גניבת העבד, והרי זה ודאי אינו מדין ממונו המזיק, ועל כרחק דאילו סברא ד'שמא יקניטנו' היה ראוי שיהא האדון אחראי על כל חיובי העבד.

ובחי' הגרנ"ט סי' קי"ב העלה גם כן דמה שהיה מקום לומר שהאדון חייב לשלם על נזקי העבד אינו מדין ממונו המזיק כשורו שהזיק, אלא הכוונה הוא שהאדון אחראי על חיובי העבד, אלא שהוא מפרש דחיובו של האדם על נזקי העבד הוא מדין 'אדם המזיק'. ומה שבאמת הוא פטור מלשלם הוא רק מתקנת חכמים שתקנו שהוא פטור לשלם שמא יקניטנו רבו, וילך ויחייב את רבו מאה מנה בכל יום. [אכן כאמור לדעת החזו"א מה שאמרו 'שמא יקניטנו' הוא לסתור עיקר הסברא ולומר דאין לחייב כלל את האדון על נזקי העבד].

והנה בחי' הגרנ"ט שם מוכיח דאין לפרש הדבר כפשוטו דהסיבה לחייב האדון על נזקי העבד הוא מדין ממונו שהזיק, שהרי להלן דף נ"ה: שנינו דאם מסר הצאן לרועה, נכנס הרועה תחתיו להתחייב על נזקיו, דכיון שמסרה לשומר, נחשב כאילו הוא עצמו שומר, ולכן אפי' אם השומר לא שמרה כראוי, לא גרע מנעל בפניה ונפרצה ברוח שאינה מצויה, וא"כ בעבד נמי מה מקום יש לחייב את האדון על נזקי עבדו, הרי נהי דעבדו הוא ממונו, מכל מקום יחשב כאילו מסר את ממונו לשומר, כיון שהוא בר דעת ויודע לשמור את עצמו מלהזיק, ולא יהיו הבעלים חייבים בנזקיו, דיחשב כמסרה לרועה דפטור. ועל כרחק שהסברא לחייב את האדון על נזקי העבד אינו מפני שהוא ממונו שהזיק, אלא מפני שהאדון הוא אחראי על נזקי העבד. [ב] [ג]

אין לדמות עבד לשור שיתחייב משום ממונו המזיק / סברא לחייב את האדון שיהא אחראי על נזקי העבד / נזקי גניבה של העבד / אם חיובו הוא משום ממונו שהזיק, מדוע לא יופטר מדין מסרן לשומר

- חזון איש, חי' הגרנ"ט -

ב. אמנם בחזון איש ב"ק סי' ג' (אות א' ד"ה אטו) כתב דכל דין עבד ואמה מתפרש בדרך אחרת לגמרי, ולדבריו אין שום מקום לחייב את האדון לשלם על נזקי העבד מדין ממונו שהזיק, כשם שמחוייב לשלם על נזקי שורו מדין הממונו המזיק, שהרי בתורה כתיב (שמות כ"א) 'כי יגח שור', וכתבו בתוס' להלן דף י"ז: (ד"ה קמ"ל) דמה שאדם חייב גם על נזקי תרנגול שהזיק, אע"ג דבתורה כתיב 'שור', זה על פי דברי הגמ' להלן דף נ"ד: שלמדוין מקרא דשבת שבת שריבתה תורה דחיה ועוף בכלל בהמה. ומעתה, עבד מאחר שאינו בכלל בהמה, אין לנו גילוי שיהא בו דין ממונו המזיק, ואין מקום לחייב האדון על נזקי עבדו מדין ממונו שהזיק.

ועל כרחק דמה שאמרו שיהא האדון חייב לשלם על נזקי עבדו, חיוב תשלומין זה הוא מגדר אחר לגמרי, והוא מפני שיש סברא לומר דכיון שהעבד חייב בכל דינין שבתורה, ואם הזיק הרי הוא מתחייב בתשלומין, אלא שבהיותו עבד לאדונו אין לו מה לשלם, ולכשישתחרר יצטרך באמת לשלם, לכן היה סברא לומר שיהא האדון חייב לשלם מה שהיה העבד צריך לשלם, דכיון שהאדון גורם שלא יהא לעבד ממה לשלם, והוא גם זוכה בכל זכויות העבד, יש בזה סברת התורה שיהא האדון אחראי בעד נזקיו עד שישתחרר, ואז יחזור ויגבה ממנו. ולא בתורת ממונו המזיק, אלא הוא הדין אם העבד הזיק בנזקי אש ובנזקי בור, יהא האדון אחראי על נזקי העבד, מפני שעל ידו אין להעבד לשלם.

ועל זה אמרו בגמ' 'מידי דהוה אעבד ואמה, עבד ואמה לאו אף על גב דכוונתן להזיק, אפילו הכי פטירי, הכי נמי לא שנא', והכוונה היא, דמתחילה רוצה לומר דהטעם שאין האדון משלם על נזקי העבד הוא משום שהעבד כוונתו להזיק, ורצו להוכיח מזה דמה שכוונתו להזיק הוא סיבה לפטור מתשלומין, ומוכיח זה מעבד ואמה שהאדון פטור לשלם משום דעבד ואמה כוונתם להזיק, שזה גורם פטור תשלומין.

ומדחה בגמ' דהטעם שאין האדון משלם על נזקי העבד אינו משום

השלמות והוספות

שורו לחרש שוטה וקטן חייב משום דשור דרכו לנתוקי, ומשמע דאם מסר לבן דעת פטור הבעלים לשלם אפילו אם אין השומר משלם, שהרי חרש שוטה וקטן ג"כ אין לו לשלם, ולא ייבאו לבעלים מטעם זה אלא משום שדרכו להנתק, וא"כ עדיין תקשה מדוע יתחייב לשלם על נזקי עבדו.

[ג] אמנם בחזון איש ב"ק סי' ג' (אות א' ד"ה ונראה) כתב דאין לפטור את האדון בעבדו שהזיק מדין שומר שמסר לשומר, דכיון שעבד פגיעתו רעה כיון שאין לו לשלם, אין בזה פטור במה שמסרו לשומר, שהרי מסרו למי שלא יהא בידו לשלם.

וכתב במנחת שלמה בשיעורים סי' ב' (אות א' ד"ה ולדברי) דלפי זה נמצא דמי שמסר שורו לשמירה ביד אשתו או ביד אשה אחרת נשואה לבעלה, עדיין הוא חייב בתשלומין, ואינו יכול לומר שמסרה לבן דעת, דכיון שאשה נשואה אין לה דמים לשלם לניזק אם לא תשמור, אין זה נחשב כמסרה ליד רועה. דאם לא תאמר כן הרי ביד כל אחד למסור שורו ביד אשתו, ויפטר מתשלומין משום שמסרה לרועה.

ועל עיקר קושיית הגרנ"ט שיהא האדון פטור מדין מסרו לשומר, כתב במנחת שלמה שם (אות ב') דהלכה זו הרי נאמרה גם כשעבד אומר שלא ישמור מן הנזק, וזה אין דינו כמסרה לרועה, מאחר שהוא בעצמו אומר שלא ישמור.

המת, וכיון שאין חשש דשמא יקניטנו, חוזר הדבר לעיקר הדין שהאדון מחוייב על נזקי העבד מדין ממונו שהזיק, וחייב לשלם לירשיו דמי המת. [והוא מפרש בזה דברי הגמ' בסנהדרין דף י"ט. בעובדא דעבדא דינאי מלכא].

אמנם במנחת שלמה מפקפק על זה, וכתב דמאחר שבעבד יש חשש דשמא יקניטנו, לפיכך אין עבד נלמד כלל משור שיתחייב משום ממונו שהזיק, וממילא גם במקום שאין חשש דשמא יקניטנו, אין האדון חייב כלל על נזקי העבד.

[ד] וכתב בחי' הגרנ"ט שם דיש מקום ליישב הקושיא על פי מה שמוכיח בפני יהושע להלן דף נ"ו: מדברי רש"י שם (ד"ה אלא) דכשהבעלים מסרו את השור לשומר אינם נפטרים לגמרי מהניזק, ומה שאמרו שהרועה נכנס תחתיו אמור לגבי שאם ירצה הניזק יכול לגבות גם מהשומר, והביאור הוא כי שומר גרע מנעל כראוי, שהרי שומר אפשר שלא ישמור, ולכן אם לא שמר, חייבים הבעלים לשלם, כי השומר שומר בשביל הבעלים, ולכן בשלמא אם שמר כראוי מתחשבת השמירה הזו כמו שהבעלים שמרו, ואם השור יצא והזיק פטורים, אבל אם השומר לא שמרה, אין כאן שמירה לגבי הבעלים, ולפי זה מתיישב מדוע מעיקר הדין מתחייב האדון לשלם על נזקי עבדו, ואין מועיל מה שנחשב כמסר ממונו ביד שומר, שהרי אפילו במסר לשומר, יכול הניזק לתבוע מהבעלים.

אמנם בטור חו"מ סי' שצ"ו סעיף ח' משמע שסובר דהבעלים נפטרים לגמרי, משום שמסרו לבן דעת, וכתב דכן משמע בגמ' להלן דף ט': שאמרו שאם מסר